

Ганна Харлан

МЕНТАЛЬНА МАПА СХІДНОЇ ЄВРОПИ В УЯВІ НІМЕЦЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ (1990–2014 рр.)

У статті досліджуються особливості уявлень німецької політичної еліти щодо східноєвропейського регіону (1990–2014 рр.). Східна Європа розглядається як політико-географічне поняття, уявлення про яке зазнало радикальних змін у 2004–2014 рр. під впливом Помаранчевої революції та подій Євромайдану в Україні. Зазначається, що з підписанням влітку 2014 р. Угоди про асоціацію Україна перетворилася на геополітичний центр нової Східної Європи, від якого залежить безпека Євросоюзу.

Ключові слова: ментальна мапа, Східна Європа, Німеччина, Європейський Союз, Україна, політична еліта.

Питання щодо геополітичних меж східноєвропейського регіону тривалий час залишається предметом дискусій як всередині Європейського Союзу, так і поза його межами. На думку американського славіста Ларрі Вульфа, Східна Європа була винайдена західноєвропейськими інтелектуалами ще в епоху Просвітництва і таким чином був підготовлений розкол Європи на комуністичний Схід і демократичний Захід часів «холодної війни»¹. Французький радянолог Ален Безансон підкреслює, що східну межу Європи творять три обшари — прусько-шведський, польсько-литовський та австро-угорський². Австрійський історик Андреас Капеллер наголошує, що конкретного кордону між Західною та Східною Європою немає. Однак для австрійця з Відня сусідня Братислава розташована набагато далі, ніж Мюнхен. Це досі Європа двох класів³. У цьому контексті британський дослідник Норман Дейвіс називає кордони Європи «блукаючими»⁴. Є думка про Східну Європу як про відсталу зону, й не лише в політичній та економічній площинах, але й у культурній. Вважалося, що підкорені імперіями народи не мають своєї культури. Ніхто спеціально не цікавився, які досягнення в літературі чи мистецтві вони мали. Лише тепер ця величезна територія поміж Німеччиною та Росією поволі виходить із тіні⁵.

Термін «Східна Європа» набув значного поширення після початку «холодної війни», яка, за влучним висловом Уїнстона Черчилля, розділила європейський континент залізною завісою. Тоді поняття «Східна Європа» включало в себе всі європейські країни, що опинилися в зоні радянського контролю, включно з Югославією, яка не брала участі у

Варшавському договорі, та Албанією, що вийшла з нього 1968 р. через введення військ ОВД до Чехословаччини. Тобто, «зовнішня імперія» СРСР визначалася на Заході як «Східна Європа»⁶. Символічною межею між Західною і Східною Європою став Берлінський мур. У цьому контексті східна політика канцлера ФРН Віллі Брандта, підґрунтям якої стала стратегія міністра закордонних справ Егона Бара «зміни через зближення», була обережною спробою поступово нормалізувати відносини між двома Німеччинами, а згодом і двома половинами Європи, яка спиралася на те, що Німеччина являла собою місток між Сходом і Заходом, серце Міттель-Європи⁷.

Натомість після глобальних геополітичних зрушень кінця 1980 — початку 1990-х рр. (об'єднання Німеччини, хвиля демократичних революцій, розпад Радянського Союзу) на політичній карті Європи утворилося аж 14 нових незалежних держав, що спричинило значні геополітичні ускладнення. Перед цими державами постала необхідність посткомуністичної трансформації, успішним взірцем якої виступала об'єднана Німеччина. Натомість Німеччина, яка мала статус «фронтової держави» в «холодній війні», була змушена модернізувати свій зовнішньополітичний курс у східноєвропейському напрямку. Відповідно, змінилися уявлення німецької політичної еліти щодо Східної Європи.

Згідно з офіційною структурою МЗС ФРН, до Східної Європи належать Україна, Республіка Білорусь, Республіка Молдова та Російська Федерація. Це «нова Східна Європа», яка включає в себе країни, що опинилися поза межами східного розширення ЄС 2004 р. Співпраця з Україною, Республікою Білоруссю та Республікою Молдовою на сьогодні відбувається в межах програми ЄС «Східне партнерство». Росія визначена як партнер, який не є членом «Східного партнерства», але з яким ЄС повинен вести конструктивний діалог щодо політики сусідства⁸. Проте в Росії цей проект визначили як варіант вибудовування своєрідного «санітарного кордону» на західному кордоні РФ.

Німецькими науковцями досліджені різноманітні питання взаємодії об'єднаної ФРН із східноєвропейськими державами. Так, Мартін Єрабек основну увагу в німецько-східноєвропейських відносинах звертає на проблеми східного розширення Європейського Союзу⁹. Карл Шлегель наголошує на важливості координації зусиль між Німеччиною і країнами Східної Європи з метою поширення зони миру, процвітання і стабільності на схід Європи¹⁰. Андреас Умланд акцентує на постійному домінуванні Росії у загальному баченні Східної Європи в Німеччині і пропонує замінити його на більш збалансований підхід до всього регіону на східному кордоні ЄС¹¹.

У російській історіографії проблематика східноєвропейської політики ФРН традиційно протиставляється «особливим» відносинам між Росією і

Німеччиною. Зокрема, в подібному ключі виконане дисертаційне дослідження С.В. Спиридонова¹². А.В. Девятков зазначив, що з 2012 р. ФРН припинила прямо пов'язувати відносини з «новою Східною Європою» (до якої науковець відносить Україну, Білорусію, Молдову та країни Південного Кавказу) з контекстом двосторонніх німецько-російських відносин¹³. На думку В.А. Федорцева, Німеччина включає Росію до своєї концепції східноєвропейської політики з огляду на її роль у забезпеченні енергетичної безпеки¹⁴.

Провідний російський германіст Н.В. Павлов період від 1990 р. називає «присмерком східної політики» Німеччини, наслідком якого стало зникнення даного терміну з лексику німецьких політиків, і наголошує на «розшаровуванні» і сегментації зовнішньої політики ФРН у даному напрямі. Вато погодитися з твердженням науковця, що фактично в східноєвропейській політиці ФРН почали вибудовуватися самостійні вектори, які, включали в себе, по-перше, політику щодо безпосередніх сусідів і потенційних членів ЄС і НАТО — Польщі та Чехії, а також Словаччини та Угорщини (держави Центральної Європи), по-друге, політику щодо держав Балтії, по-третє, політику щодо держав Південно-Східної Європи, і, по-четверте, політику щодо держав СНД, включаючи Російську Федерацію (власне держави Східної Європи)¹⁵.

Окремі аспекти уявлення німецькою політичною елітою Східної Європи висвітлені в українській історіографії. Так, П.І. Барвінська досліджувала праці істориків німецькомовного середовища (Австрія, Німеччина та Швейцарія) щодо Східної Європи в кінці XIX — на початку XXI ст. Вона слушно наголосила на тому, що на рубежі XX–XXI ст. під впливом політичних подій було зруйновано усталений поділ на Східну і Західну Європу, що, у свою чергу, спричинило кризу східноєвропейських досліджень у ФРН і проблему визначення предмета дослідження¹⁶. Т.В. Сидорук зазначила, що Німеччина є однією з найбільш зацікавлених країн у розвитку східного виміру зовнішньої політики ЄС¹⁷. О.І. Брусиловська зараховує до Східної Європи всі посткомуністичні країни Європи і акцентує увагу переважно на економічному впливі ФРН на Польщу, Чехію, Угорщину та Словаччину¹⁸. А.Ю. Мартинов дослідив еволюцію підходів урядів Г. Коля та Г. Шредера до реалізації східноєвропейської політики ФРН¹⁹.

Метою статті є висвітлення уявлень німецької політичної еліти щодо східноєвропейського регіону впродовж 1990–2014 рр.

На початку 1990-х рр. «канцлер німецької єдності» Гельмут Коль у своїх виступах неодноразово підкреслював, що після німецького об'єднання і утворення нових незалежних держав у Центральній, Східній і Південно-Східній Європі почалася нова ера під гаслами свободи,

верховенства закону і демократії. Це ставить перед федеральним урядом завдання забезпечення політичної та економічної, соціальної та екологічної стабільності в тій частині Європи, що звільнилася після десятиліть іґа комуністичної диктатури. Це виклик, який не має історичних аналогів. Йдеться про подолання руйнівного спадку комуністичної системи і розбудову вільного економічного і соціального порядку в цих країнах. Об'єднана Німеччина підтримує реформування в країнах Центральної, Південної і Східної Європи на шляху до демократії і стабільної ринкової економіки²⁰.

В урядовій заяві про актуальні питання зовнішньої політики від 2 квітня 1992 р. Гельмут Коль наголосив, що політична нестабільність, економічні труднощі, соціальні суперечності та революційні події в східноєвропейських країнах будуть безпосередньо впливати на внутрішню ситуацію в Німеччині. Тому, допомагаючи країнам Центральної, Східної та Південно-Східної Європи, німці допомагають собі²¹.

Показовим документом федерального уряду, зміст якого переконливо свідчить про уявлення Східної Європи в першій половині 1990-х рр., стали «Директиви оборонної політики», затверджені Федеральним міністерством оборони 26 листопада 1992 року. Враховуючи об'єднання двох німецьких держав і завершення блокового протистояння часів «холодної війни», зазначалося, що наразі Німеччина більше не є «фронтовою державою». Тепер її оточують виключно союзники і дружні партнери. Проте прогресивні інтеграційні процеси в Західній Європі протистоять відцентровим тенденціям до фрагментації державних одиниць на сході та на південному сході континенту. Картину цих регіонів визначають приховані та відкриті конфлікти. Народи Центральної та Південно-Східної Європи після багатьох років рабства прагнуть втілити в життя демократичну, правову державу та ринкову економіку. З точки зору безпеки, вони знаходяться в перехідній стадії і намагаються знайти вихід з безпекового вакууму, який утворився в результаті розпаду СРСР²².

Крім того, на думку розробників документу, саме від успіху або невдачі реорганізаційних процесів у Східній Європі залежатиме загальноєвропейський інтеграційний процес. Тому східноєвропейським державам пропонувалося розвивати синтез національної самосвідомості та нової співпраці. Вони повинні використовувати всі можливості для підтримки політичних, соціальних, економічних та військових перебудовчих процесів. Лише так може бути реалізована можливість тривалої демократизації. Це вимагає ширшого діалогу та багатосторонньої співпраці між всіма західними індустріальними державами та державами СНД²³.

Окремо в «Директивах оборонної політики» підкреслювалося, що інтегрувати народи Східної Європи і створити загальноєвропейську струк-

туру безпеки, яка б задовольняла інтереси молодих демократій, неможливо без Німеччини. Без Німеччини країни, зруйновані комуністичною командною економікою, не зможуть стати економічно та соціально здоровими. У цій ситуації саме Німеччина виступає ключовою, зразково значимою для політики її партнерів. Тому завданнями німецької зовнішньої політики поряд із поглибленням та розширенням європейської інтеграції, розвитком Європи як глобального актора, реформою трансатлантичного партнерства та розвитком євроатлантичних інституцій визнавалася стабілізація процесу реформ на Сході²⁴. Оскільки країни Східної Європи перебували на тернистому шляху до демократії і ринкової економіки, вони політично, економічно і стратегічно були пов'язані із Заходом договорами про роззброєння, тому ймовірність дестабілізації із врахуванням наявного у них військового потенціалу ставала безпосередньою загрозою для Німеччини²⁵.

Метою зовнішньої політики ФРН визнавалося включення Росії до європейського розвитку. Можливість повернення Росії до конфронтаційної політики щодо Заходу та перспектива її військового протистояння з НАТО зображувалися малоімовірними. Тим не менше, на думку авторів документу, Росія залишається світовою ядерною державою, що має морський флот та найбільші в Європі сухопутні сили з діапазоном глобальних та регіональних можливостей. Враховуючи те, що навіть із запланованим до початку 1995 р. виведенням військ із Центральної Європи та скороченням озброєнь Російська Федерація зможе розвинути стратегічний наступ проти Західної Європи, важливою для НАТО визнавалася необхідність поступово нарощувати потенціал і підтримувати стратегічний баланс. Разом із цим підкреслювалося прагнення Німеччини зберегти закріплені на договірному рівні дружні та партнерські відносини з Росією²⁶.

Також у «Директивах оборонної політики» йшлося про можливість асоційованої співпраці з тими державами, які поки що не відповідають європейським економічним стандартам, але, ймовірно, відповідають критеріям безпекового партнерства. З точки зору Німеччини, пріоритетними для такої співпраці визнавалися центрально- та східноєвропейські держави. Однак спроба повної інтеграції Росії або Співдружності Незалежних Держав до структур ЗЄС та ЄС могла спричинити порушення їх стратегічного балансу. Натомість східноєвропейським державам пропонувалася розширена співпраця та включення до загальноєвропейської системи безпеки. Зазначалося, що НАТО ще більше прагне відкрити держави на сході європейського континенту, проте не було прямого ствердження можливості приєднання східноєвропейських держав до цього військово-політичного блоку²⁷.

Іншим офіційним документом федерального уряду, що містить концептуальні уявлення німецької політичної еліти про східноєвропейський регіон першої половини 1990-х рр., є «Біла книга безпеки Федеративної Республіки Німеччина», видана Міністерством оборони 1994 року в Бонні. Зокрема, у ній зазначалося, що довгострокова стабільність в Європі може бути забезпечена тільки за згодою і підтримкою Росії і України, які виступають для неї вирішальними факторами. З цієї причини проголошувалося сприяння урядом ФРН співпраці ЄС і НАТО з цими двома державами²⁸.

Крім того, у «Білій книзі...» неодноразово декларувалася необхідність інтеграції східноєвропейських держав до західних структур, їхньої стабілізації і співпраці з ними, проте не вказувалося, про які саме східноєвропейські держави йдеться²⁹.

Також допускалася можливість розширення НАТО, ЄС, ЗЄС на схід. Наголошувалося, що держави, з якими ЄС на початку 1990-х рр. підписав угоди про асоційоване членство (Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія, Румунія і Болгарія), можуть вступити і до ЗЄС. Особливо підкреслювалося, що всі країни-члени ЄС і ЗЄС повинні мати можливість приєднатися до НАТО³⁰. У цьому руслі згадувалося створення консультативного форуму ЗЄС за участю ряду східноєвропейських держав і країн Балтії. Стверджувалося, що особливу увагу ця організація звернула на держави, які вже підписали або підпишуть в майбутньому асоційовані угоди з ЄС, що має сприяти ще більшому їх включенню до європейської інтеграції³¹.

21 червня 1994 р. міністр закордонних справ ФРН К. Кінкель зробив спеціальну заяву за результатами зустрічі з послами країн-членів СНД. У цьому документі основні зовнішньополітичні завдання ФРН визначалися наступним чином:

- продовження сприяння політичним та економічним реформам;
- включення держав регіону до співпраці з міжнародними організаціями;
- розбудова багатосторонньої співпраці з Росією;
- стабілізація ситуації в Україні шляхом економічної підтримки і політичної співпраці;
- розв'язання регіональних та міжетнічних конфліктів та попередження виникнення нових;
- своєчасний прихід на багатообіцяючі регіональні ринки;
- інтенсифікація відносин і у сферах культурної та інформаційної політики з метою задоволення «колосальних інформаційних потреб» громадян³².

Крім того, на цій зустрічі обговорювалися питання включення Росії до європейської системи безпеки. К. Кінкель зазначив, що останнім часом

політика Росії щодо ближнього зарубіжжя викликає занепокоєння Заходу. Однак визнаючи легітимність російських інтересів на території СНД, Захід прагне не допустити реімперіалізації зовнішньої політики Москви. Таким чином, для Заходу відносини з республіками колишнього Радянського Союзу відіграють роль «лакмусового папірця» справжніх російських намірів. Тому Бонн прагне до «більшої прозорості» в тому, що стосується російської участі в конфліктних ситуаціях на території СНД. Значну увагу було приділено питанням автономії Криму та закриття Чорнобильської АЕС³³.

1 вересня 1994 р. християнські демократи Вольфганг Шойбле і Карл Ламерс представили на розгляд Бундестагу лист під назвою «Міркування до європейської політики». Особлива увага в цьому документі приділена питанням забезпечення стабільності східної частини європейського континенту. Крім того, наголошувалося, що Німеччина має фундаментальний інтерес у східному розширенні Євросоюзу³⁴.

Проте допомога новим незалежним державам Східної Європи в уявленні німецької політичної еліти періоду 1990-хрр. зовсім не означала їх безумовної інтеграції до європейських структур. За переконанням Гельмута Коля, із країнами колишнього Радянського Союзу необхідно співпрацювати не через асоціації, а спеціальні східні договори, які виходять за межі звичайних угод. Реалістична мета полягає в підтримці східноєвропейських держав до реальної економічної інтеграції між собою³⁵.

Програмні документи правлячих на той час ХДС/ХСС і ВДП містили в собі досить узагальнені положення щодо східноєвропейського регіону. Пріоритетними напрямками зовнішньополітичної діяльності визнавалося забезпечення стабільності в Східній, Центральній і Південно-Східній Європі, можливість розширення Європейського Союзу і НАТО на схід, партнерські відносини з Росією та підтримка процесу реформ у країнах молоді демократії³⁶.

Так само в найзагальніших рисах йшлося про взаємодію Німеччини із східноєвропейськими державами в коаліційному договорі, укладеному між ХДС/ХСС та ВДП 11 листопада 1994 р. Зокрема, гарантувалося зміцнення на договірній основі партнерства і добросусідських відносин з державами СНД. У зв'язку з розширенням НАТО констатувалася необхідність інтенсивного партнерства з Росією з метою недопущення вибування в Європі нових розподільчих ліній³⁷.

Навіть урядова заява Гельмута Коля під назвою «Прорив у майбутнє: оновити Німеччину разом», представлена ним 23 листопада 1994 р. після перемоги на чергових виборах, не містила в собі положень, які б уточнювали або конкретизували тези, затверджені в попередніх основоположних для німецької політики щодо Східної Європи документах першої

половини 1990-х рр. Так, Гельмут Коль, виступаючи послідовним прихильником поглиблення і розширення європейської інтеграції, зазначив, що східний кордон Польщі не повинен надовго залишатися східним кордоном Європейського Союзу. У зв'язку з цим федеральний уряд прагнуче подолати розкол Європи і підтримає прийняття загальноєвропейської стратегії підготовки до вступу в союз молодих демократій Центральної, Східної та Південно-Східної Європи. Тим не менше, підкреслювалося, що потенційні кандидати обов'язково повинні відповідати всім необхідним економічним і політичним критеріям. Окремо Гельмут Коль вказав на прагнення Німеччини до широкомасштабної співпраці з країнами Східної Європи, зокрема з Росією та Україною, а також сусідніми європейськими регіонами³⁸.

Також федеральний канцлер підкреслив згоду його уряду з необхідністю приєднання країн Центральної, Східної та Південно-Східної Європи до НАТО, але одночасно висловився за посилення ролі ОБСЄ з метою попередження утворення нових розподільчих ліній у Європі. У зв'язку з цим він нагадав про виведення російських військ з території Німеччини в кінці серпня 1994 р. і закликав підтримувати партнерські відносини з Росією, яка «стоїть на порозі» тяжких, але безпрецедентних реформ. Зі свого боку канцлер пообіцяв зробити все, щоб ці реформи виявилися успішними. Однак в урядовій заяві не було уточнено, хто саме із нових незалежних держав Східної Європи може в майбутньому стати членом НАТО³⁹.

Певні зміни в уявленні Східної Європи відбулися з приходом 1998 р. до влади «червоно-зеленої» коаліції на чолі з Г. Шредером. Від самого початку в здійсненні східноєвропейської політики новий канцлер мав можливість спиратися на традиції, адже саме німецькі соціал-демократи стали ініціаторами та провідниками «нової східної політики». Відразу після перемоги на виборах новий канцлер Герхард Шредер заявив, що Німеччина повинна рішуче використати шанс східного розширення Європейського Союзу. Європа не повинна і не буде закінчуватися колишньою залізною завісою або східним німецьким кордоном. Німці не можуть забути про той неоціненний внесок, який зробили польський і угорський народи для подолання розколу Німеччини. Їх потрібно інтегрувати до Європейського Союзу. Федеральний уряд усвідомлює свою особливу історичну відповідальність перед Польщею⁴⁰.

У цьому контексті прикметним є той факт, що в передвиборчій програмі СДПН, яка була прийнята ще 20 грудня 1989 в Берліні, а потім доповнена на партійному з'їзді в Лейпцигу 17 квітня 1998 року, зазначалося, що Європейський Союз повинен прийняти всі європейські демократії. Крім того, ЄС повинен запропонувати державам Східної Європи

різноманітні форми співпраці з метою подолання розколу Європи. Також державам Центральної, Східної та Південно-Східної Європи обіцялася допомога в демократизації та розбудові більш гуманного суспільства⁴¹.

Зовнішньополітична частина передвиборчої програми партії Союз-90 — «Зелені», яка також стала правлячою, утворивши коаліцію з СДПН у результаті дострокових виборів 1998 р., вимагала прийняти якомога більше країн Центральної і Східної Європи до Європейського Союзу. Декларувалося однакове ставлення до всіх держав-претендентів, включно з Туреччиною, за умови їх відповідності політичним та економічним вимогам союзу. Також Центральній і Східній Європі обіцялася допомога в проведенні реформ і подоланні «націоналістичних тенденцій». Розширення ЄС неможливо здійснити без змін у фінансовій та екологічній політиці союзу⁴².

Крім того, партія виступала за забезпечення європейської безпеки спільно з Росією, не використовуючи розширення блоку НАТО за рахунок східних сусідів Німеччини проти неї. Разом з тим, «Зелені» закликали розпустити НАТО, однак лише в довгостроковій перспективі. За переконанням партії, необхідно створити нову систему міжнародної безпеки, яка передбачатиме відповідальність розвинутих держав за глобальні екологічні, політичні та соціальні зміни. Особливе значення для забезпечення європейської безпеки має активізація діяльності ОБСЄ⁴³.

У коаліційному договорі «Прорив і відновлення — шлях Німеччини у XXI столітті», підписаному між СДПН та Союзом 90/«Зелені» 20 жовтня 1998 року, вказувалося, що новий федеральний уряд удосконалюватиме хороші відносини з Росією та Україною. Метою федерального уряду є забезпечення стабільності в цьому регіоні завдяки підтримці демократичних, державно-правових, соціальних та економічних реформ⁴⁴.

Основні положення східноєвропейської зовнішньополітичної позиції федерального канцлера Герхарда Шредера загалом підтверджувались і в другому коаліційному договорі «Оновлення — Справедливість — Стійкість. За економічно сильну, соціальну та екологічну Німеччину. За життєздатну демократію», підписаному між СДПН та Союзом 90/«Зелені» 16 жовтня 2002 р. Зокрема, було підкреслено намір федерального уряду використати розширення ЄС і НАТО з метою інтенсифікації співпраці із східними сусідами. У межах цих структур декларувалося прагнення до розвитку міцного і довгострокового партнерства з Росією у сфері безпеки, а також підтримки співпраці з цією державою в політичній, економічній та громадській сферах з метою сприяння здійсненню демократичних, правових і соціальних реформ. На основі спільних цінностей декларувався розвиток відносин із незалежною Україною і підтримка її політики реформ, формування громадянського суспільства та зміцнення демократії⁴⁵.

В урядовій заяві, виголошеній Г. Шредером перед депутатами Бундестагу 29 жовтня 2002 р., з усіх східноєвропейських країн згадувалася лише Російська Федерація⁴⁶.

Зміни в уявленні Східної Європи німецькою політичною елітою періоду «червоно-зеленої коаліції» можна прослідкувати і в «Директивах оборонної політики», прийнятих Міністерством оборони ФРН у 2003 році. Східна Європа вже не трактувалася як потенційно небезпечний регіон, що загрожує ФРН своєю нестабільністю. Щоправда, в цьому документі з усіх країн Східної Європи також згадувалася лише Російська Федерація. Саме німецько-російські партнерські відносини видавалися необхідними для колективних дій в попередженні різноманітних загроз і вирішення міжнародних конфліктів. Особливо підкреслювалося, що ФРН має таку можливість завдяки новій зовнішньополітичній орієнтації Російської Федерації. У зв'язку з цим згадувалося її включення до «великої вісімки», активізація діалогу в рамках Ради Росія–НАТО і спільні заходи в боротьбі з міжнародним тероризмом, які створили основу для більш тісного довгострокового співробітництва у сфері безпеки⁴⁷.

Уявлення про Східну Європу як регіон, що загрожує Німеччині своєю нестабільністю, певною мірою трансформувалося після розширення Євросоюзу 2004 р., коли східний німецький кордон перестав бути східним рубезем європейської спільноти. Натомість розробка та впровадження Європейської політики сусідства стали реальним поверненням до ідеї «Європи концентричних кіл». Проте після розширення Євросоюзу 2004 р. розкол між «старою» і «новою» Європою, стимулом до якого стала американська агресія в Іраку, набув не геостратегічного, а швидше соціально-економічного та соціокультурного вимірів.

На невизначеності східних меж Європи, яка в контексті розширення Європейського Союзу, переноситься на політичну сферу і там вибухає у ставленні ЄС до Росії, а надто до Туреччини, і навпаки, наголошував міністр закордонних справ ФРН у 1998–2005 рр., член Союзу 90 / Зелених Йошка Фішер⁴⁸. На його думку, Європа повинна виявляти свій жвавий інтерес до того, щоб комплексна модернізація Росії мала успіх у довгостроковій перспективі, бо не сучасна, не демократична й не відроджувана Росія, а тим більше Росія, в якій і далі триває процес застою або навіть розпаду, становитиме загрозу безпеці Європи⁴⁹.

Підготовка до проведення президентських виборів в Україні 2004 р. та Помаранчева революція викликали значний інтерес серед представників німецької політичної еліти. За переконанням А. Рара, Г. Шредер зміг продемонструвати США і державам — новим членам Європейського Союзу, які завжди скептично ставилися до особливих відносин Г. Шредера і В. Путіна, що Берлін діє в спільних європейських інтересах. Таким

чином, Герхард Шредер врятував свою політику щодо Росії⁵⁰. Однак цікавим є той факт, що колишній німецький канцлер у своїх мемуарах «Рішення. Моє життя в політиці»⁵¹, які вийшли друком 2007 року, зовсім не згадує події Помаранчевої революції в Україні. Натомість, за переконанням Й. Фішера, зимові вибори 2004 року та спроби масових зловживань у процесі їхнього проведення достоту стали закликком до принципів нової Європи. В Україні зустрічаються Європа і Росія, що робить кризу по сфальшованих виборах щонайменше ясною. Тому, якщо не ставити під сумнів територіальну цілісність країни і тим самим її суверенітет, прості перспективи для України нема, коли йдеться про європейську перспективу чи російський вектор. Чи піде Україна в Європу, чи покладе вступити в тісніші відносини з Росією, вирішуватиме виключно демократична воля більшості українського народу. Все інше означатиме відхід від принципів, на які спирається нова Європа та її відносини з сусідами⁵².

Отже, зовнішньополітичні орієнтири «червоно-зеленої коаліції» на чолі з Г. Шредером не давали підстав сподіватись на якісні зміни в німецькій політиці щодо Східної Європи, оскільки її акценти змістилися в бік ще більшої переваги російського вектору. Тому тісні дружні особисті відносини Г. Шредера та В. Путіна стали предметом критики з боку ХДС/ХСС та кандидата на пост канцлера Ангели Меркель у передвиборчій боротьбі 2005 р.

Свідченням змін в уяві німецькою політичною елітою Східної Європи під впливом української Помаранчевої революції стало внесення до коаліційної угоди між ХДС/ХСС і СДПН положень щодо України. Зокрема, у цьому документі зазначалося: «Ми за реалізацію визначених у рішенні ЄС від 21 лютого 2005 року кроків з поглиблення і посилення відносин між Україною і ЄС. Ми виступаємо за те, щоб Україна знайшла своє місце в Європі»⁵³.

Проте, обійнявши посаду канцлера, Ангела Меркель не стала відмовлятися від будівництва газопроводу «Північний потік» по дну Балтійського моря. Показовим є той факт, що цей газовий проект завдав шкоди українським інтересам. Канцлер була присутня і на Мюнхенському форумі безпеки, де 10 лютого 2007 р. президент РФ В. Путін виступив із промовою, в якій засудив односторонні дії США, в тому числі і на пострадянському просторі. Однак в цей час основна увага ФРН, як і переважної більшості держав-членів ЄС, була спрямована на розробку інституційної реформи Європейського Союзу, що об'єктивно ускладнювало взаємодію із східноєвропейськими країнами.

2006 р. побачило світ нове видання «Білої книги з питань політики безпеки Німеччини та перспектив розвитку збройних сил». Східна Європа

в цьому документі згадувалася у зв'язку з першочерговою метою безпекової політики Німеччини: зміцнення європейського простору стабільності шляхом посилення і розширення європейської інтеграції, а також шляхом проведення активної політики добросусідства ЄС. Одночасно з цим необхідним визнавався розвиток і поглиблення довгострокового, стійкого і в складних умовах, партнерства у сфері безпеки з Росією⁵⁴.

Пріоритетним завданням на час свого головування в структурах ЄС у першому півріччі 2007 р. ФРН визначила реалізацію Європейської політики сусідства як «зближення через переплетення»⁵⁵. За допомогою запропонованої німецьким МЗС « нової східної політики » пропонувалося поєднати політику щодо східноєвропейських країн-учасниць ЄПС, Центральної Азії та Росії в межах єдиної концепції, однією з центральних проблем якої мала стати енергетична безпека⁵⁶. Проте її не було реалізовано повністю. Концептуальні основи, мета і основні напрями « нової східної політики » ЄС знайшли відображення у повідомленні Європейської Комісії для Європейської Ради та Європарламенту від 3 грудня 2008 р. під назвою « Східне партнерство ». Україна приєдналася до цієї програми 7 травня 2009 р. на саміті у Празі.

27 вересня 2009 р. за результатами чергових виборів ХДС/ХСС утворила коаліцію з ВДП. Зазначимо, що вільні демократи стали єдиною з основних політичних партій, яка підтримала євроінтеграційні прагнення України, але лише в довгостроковій перспективі⁵⁷. Відповідно, у коаліційному договорі, за наполяганням вільних демократів, більше уваги було приділено необхідності дотримання прав людини в Російській федерації⁵⁸.

У результаті федеральних виборів 2013 р. утворилася третя в історії ФРН велика коаліція. 27 листопада між ХДС/ХСС і СДПН підписано нову коаліційну угоду, окремий розділ якої за наполяганням соціал-демократів був присвячений німецько-російським відносинам. Зокрема, передбачалося розширити партнерство заради модернізації, ініціювати нові форми громадянського діалогу та інтенсифікувати двосторонні контакти з представниками нового російського середнього класу і громадянського суспільства, лібералізувати візовий режим для підприємців, вчених, представників громадянського суспільства і студентів. Натомість Росія повинна дотримуватися норм демократії і правової держави у відповідності з прийнятими міжнародними зобов'язаннями. Метою зовнішньої політики ФРН в межах ЄС проголошувалося прагнення добитися більшої узгодженості щодо Росії та досягнення нової згоди про партнерство між Євросоюзом і Росією, розширення співпраці в регіоні Балтійського моря, зміцнення співпраці у зовнішній політиці та політиці безпеки. При цьому ключову роль відіграє поглиблення тристороннього

діалогу між Німеччиною, Польщею і Росією. Вказувалося на прагнення у відносинах з Росією враховувати виправдані інтереси спільних сусідів. Безпеку в Європі і для Європи можливо побудувати тільки спільно з Росією, а не проти Росії. Декларувався намір прискорити врегулювання регіональних конфліктів, перш за все у Придністров'ї⁵⁹. Щодо інших східноєвропейських країн, наголошувалося, що співпраця з ними здійснюється в межах програми ЄС «Східне партнерство». Її найкращими інструментами є угоди про асоціацію, вільну торгівлю, лібералізацію візового режиму⁶⁰.

Отже, в 2005–2013 рр. федеральний уряд на чолі з Ангелою Меркель прагнув узгодити східну політику Німеччини із східною політикою Євросоюзу. Східноєвропейська політика Ангели Меркель 2005–2013 рр. виходила з того, що Україна і Росія в близькій перспективі будуть готові прийняти модернізаційне партнерство. Відповідно, немає необхідності відмовлятися від модернізаційного партнерства та проекту «Великої Європи» за участю України і Росії. На заваді реалізації геополітичного проекту «Великої Європи» у 2014 р. стали події Євромайдану та Революції Гідності в Україні.

У перші тижні Української кризи Ангела Меркель не дозволяла собі критикувати В. Путіна відкрито і привселюдно, побоюючись відповідної реакції та посилення позицій російського лідера. Однією з останніх серед найвпливовіших американських і європейських політиків А. Меркель заговорила і про необхідність санкцій щодо українського керівництва. Ставлення німецького канцлера до подій в Криму змінилося на початку березня 2014 р. На початку червня А. Меркель укотре пригрозила російському президенту санкціями. За її словами, потрібно нарешті покласти край «атмосфері насильства і залякування, у створенні якої часто винні проросійськи налаштовані сепаратисти» на сході України. «Якщо цьому не буде покладено край, то ми не будемо вагатися із запровадженням подальших санкцій», — наголосила А. Меркель. Вона закликала Москву повернутися «від конфронтації до кооперації», виправдовуючи проведення саміту провідних індустріальних держав без Росії. «Анексія Криму зробила такий крок неминучим», — пояснила політик, додавши, що у випадку «Великої сімки» йдеться не лише про формат економічної співпраці, а й про співтовариство, яке розділяє спільні цінності⁶¹.

За активного сприяння канцлера ФРН влітку 2014 р. було підписано Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, яка за своїм обсягом і тематичним охопленням є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним Євросоюзом. Вона визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах «політичної

асоціації та економічної інтеграції» і слугує стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні⁶².

За активну роль у вирішенні конфлікту на сході України канцлера ФРН Ангелу Меркель обрано людиною року за версією британського видання «The Times». У рік, коли відносини Сходу і Заходу ускладнилися на тлі «найнебезпечнішої геополітичної кризи з часів “холодної війни”», канцлер А. Меркель проявила себе як «незамінний посередник». Це — жінка, яка потрібна нам у світі, повному небезпечних чоловіків⁶³.

Натомість такі колишні канцлери, як Гельмут Шмідт, Гельмут Коль та Герхард Шредер, критикуючи дії Ангели Меркель, засуджують санкції проти Росії та її виключення з «Великої вісімки»⁶⁴. Єдиною з німецьких політичних партій, депутати якої в Бундестазі закликають до відміни санкцій проти Росії та відновлення діяльності «Петербурзького діалогу», стали «Ліві». Це залишає відкритим питання прямого чи опосередкованого впливу на цю партію Росії⁶⁵.

Отже, Українська криза розколола німецьку політичну і бізнесову еліти на прибічників і противників політики федерального уряду. 5 грудня 2014 р. 60 відомих німецьких діячів зі сфери політики, економіки та культури опублікували відкритий лист під назвою «Знову війна в Європі? Не від нашого імені!», в якому закликали федеральний уряд «усвідомити свою відповідальність за мир в Європі. Європа потребує нової політики розрядки. Це можливо лише на основі однакової безпеки для всіх на умовах рівноправ'я і взаємної поваги всіх партнерів. Німецький уряд не йде особливим шляхом, продовжуючи в цій складній ситуації закликати до порозуміння та діалогу з Росією. Ми не повинні витіснити Росію з Європи»⁶⁶.

«Заклик 60 німецьких знаменитостей» відразу викликав реакцію з боку науковців. У відповідь експерти з вивчення Східної Європи опублікували звернення, в якому прийшли до висновку, що Москва виступає в ролі агресора щодо України. Вони закликали реалізовувати східноєвропейську політику ФРН, виходячи з реалій, а не ілюзій: «Політика Німеччини щодо Східної Європи повинна спиратися на попередній досвід, знання фактів і результати досліджень, а не на пафос, історичну забудькуватість, поверхневі висновки. Ніхто не хоче конфронтації з Росією і не прагне розірвати діалог з Кремлем. Проте територіальна цілісність України, Грузії і Молдови не має стати жертвою обачності німецької (та австрійської) політики щодо Росії. Необхідно добиватися миру без зброї, а не шляхом легітимації його наступального застосування. У наших інтересах — протидіяти експорту антиліберальних ідей Кремля в ЄС. В ім'я наших дітей і онуків необхідно зберегти чинність Будапештського меморандуму — важливу опору всесвітнього режиму непоширення ядерної зброї»⁶⁷.

Таким чином, уявлення німецької політичної еліти щодо Східної Європи упродовж 1990–2014 рр. зазнали значних змін. Водночас на сьогодні немає єдиної загальноприйнятої точки зору щодо геополітичних меж східноєвропейського регіону. Переважна більшість положень програмних документів федерального уряду та основних політичних партій ФРН, які прямо чи опосередковано стосуються Східної Європи, є досить узагальненими і не містять чіткого визначення поняття «Східна Європа» та переліку країн, які до неї входять. Однак можна прослідкувати певні тенденції в східноєвропейських уявленнях політичної еліти об'єднаної Німеччини. Якщо за умов біполярної системи міжнародних відносин часів «холодної війни» Східна Європа включала в себе всі європейські країни, які опинилися в зоні радянського контролю, то після об'єднання двох німецьких держав східноєвропейський регіон в уяві німецьких політиків почав асоціюватися переважно з СНД. Крім того, на початку 1990-х рр. німецькі політики ідентифікували Східну Європу як регіон, що загрожує об'єднаній Німеччині своєю нестабільністю. Це уявлення трансформувалося після розширення Євросоюзу 2004 р., коли східний німецький кордон перестав бути східним рубежем європейської спільноти. Підписання влітку 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом робить Україну східним кордоном між Європою та Євразією. Україна перетворилася на геополітичний центр нової Східної Європи, від якого залежить безпека Євросоюзу. Однак для повного усвідомлення цього факту потрібен певний час.

¹ Вульф Л. Винайдення Східної Європи. Мапа цивілізації у свідомості епохи Прогресу / Пер. з англ. С. Біленького. — К: Вид-во Часопис «Критика», 2009. — 592 с.

² Безансон А. Кордони Європи на сході та російське питання [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ji.lviv.ua/n10texts/bezanson.html>.

³ Капеллер А. Найбільше вплинуло на українську ментальність російське панування [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://gazeta.ua/ru/articles/opinions-journal/_najbilshe-vplinuло-na-ukrayinsku-mentalnist-rosijske-panuvannya-istorik-andreas-kappeler/420556.

⁴ Дейвіс Н. Блукаючі кордони Європи [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ji.lviv.ua/n14texts/davis.html>.

⁵ Промоутер «відсталой» Європи. Легенда історичної науки Норман Дейвіс ламає стереотипи Заходу щодо історії Східної Європи [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://tyzhden.ua/History/2080>.

⁶ Віднянський С. Новітня історія країн Центрально-Східної Європи у наукових працях співробітників Інституту Історії України НАН України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки — Вип. 21: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С.В. Віднянський. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. — С. 9.

⁷ *Геффернен М.* Значення Європи. Географія та геополітика / Пер. з англ. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. — С. 347–348.

⁸ *Deutsche Außenpolitik und Östliche Partnerschaft. Positionspapier der Expertengruppe Östliche Partnerschaft // DGAPstandpunkt.* — 2012. — № 1. — S. 2.

⁹ *Jerábek M.* Deutschland und die Osterweiterung der Europäischen Union. — München: Verlag C.H. Beck. — 2011. — 374 s.

¹⁰ *Schlögel K.* Die Mitte liegt Ostwärts. Europa im Übergang. — München: Carl Hanser Verlag, 2002. — 253 s.

¹¹ *Umland A.* Wir brauchen eine neue Ostpolitik [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: <http://www.faz.net/aktuell/finanzen/2.3017/wir-brauchen-eine-neue-ostpolitik-12214647.html>.

¹² *Спирidonov С.В.* Роль «восточной политики» ФРГ в трансформации системы европейской безопасности (2000–2013 гг.): Автореф. дис. канд. ист. наук: 07.00.03. — М., 2014. — 24 с.

¹³ *Девятков А.В.* Новые акценты немецкой восточной политики // Германия-2013 [под. ред. В.Б. Белова]. — М.: Ин-т Европы РАН, 2014. — С. 126.

¹⁴ *Федорцев В.А.* Германское видение европейской «восточной политики» и роль ФРГ в «Восточном партнёрстве» // Проблемы национальной стратегии. — 2010. — № 3 (4). — С. 29.

¹⁵ *Павлов Н.В.* Внешняя политика ФРГ в постбиполярном мире / Н.В. Павлов; Ин-т мировой экономики и международных отношений. — М.: Наука, 2005. — С. 186–187.

¹⁶ *Барвінська П.І.* Між наукою і політикою. Інтерпретації Східної Європи в академічному середовищі німецькомовного простору у кінці ХІХ — початку ХХІ ст. — О.: Астропринт, 2007. — С. 291.

¹⁷ *Сидорук Т.В.* Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства. — Л.: ПАІС, 2012. — С. 351.

¹⁸ *Брусилівська О.І.* Політико-системні трансформації в регіоні Східна Європа (1989–2004): Автореф. дис. док. пол. наук: 23.00.04. — К., 2008. — 33 с.

¹⁹ *Мартинюк А.Ю.* Об'єднана Німеччина: від «Боннської» до «Берлінської» республіки. — К.: Корпорація, 2006. — С. 355–367.

²⁰ *Kohl H.* Aufgaben deutscher Politik in der neunziger Jahren. 20. Mai 1991 [Електронний ресурс] / Helmut Kohl // Bulletin des Presse- und Informationsamts der Bundesregierung Nr. 56. — 22. — Режим доступу до ресурсу: http://helmut-kohl.kas.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=126&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=1395.

²¹ *Kohl H.* Regierungserklärung in der 87. Sitzung der Deutschen Bundestags zu aktuellen Fragen der deutschen Außenpolitik. 2. April 1992 [Електронний ресурс] / Helmut Kohl // Bulletin des Presse- und Informationsamts der Bundesregierung Nr. 35. — 3. — Режим доступу до ресурсу: http://helmut-kohl.kas.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=132&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=1445.

²² *Verteidigungspolitischen Richtlinien für der Geschäftsbereich den Bundesministers der Verteidigung / Bundesministerium der Verteidigung; Bonn, 26. November 1992.* — Bonn: Bundesministerium der Verteidigung, 1992. — S. 4.

²³ Там само. — С. 5–6.

²⁴ Там само. — С. 6.

²⁵ Там само. — С. 7.

²⁶ Там само. — С. 7–8.

²⁷ Там само. — С. 12–13.

²⁸ Weißbuch zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland. — Bonn: Bundesministerium der Verteidigung, 1994. — S. 43–44.

²⁹ Там само. — S. 42–44, 53, 56, 61.

³⁰ Там само. — S. 53–54.

³¹ Там само. — S. 61.

³² Schmidt S., Hellmann G., Wolf R. Handbuch zur deutschen Außenpolitik // VS Verlag für Sozialwissenschaften. — Wiesbaden, 2007. — S. 456–457.

³³ Министр иностранных дел Клаус Кинкель созвал в Бонн на совещание немецких послов в СНГ. Сегодня. 24.06.1994 // [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: http://www.ualberta.ca/~khineiko/segodnia93_95/1121906.htm l.

³⁴ Schäuble W. Überlegungen zur europäischen Politik [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <https://www.cducsu.de/upload/schaeublelamers94.pdf>.

³⁵ Kohl H. Zielvorstellungen und Chancen für die Zukunft Europas. Vortrag vor der Internationalen Bertelsmann-Forum im Gästehaus Petersberg in Königswinter. 3. April 1992 [Электронный ресурс] / Helmut Kohl // Bulletin des Presse- und Informationsamts der Bundesregierung Nr. 38. — 8 // Режим доступа до ресурсу: http://helmut-kohl.kas.de/index.php?menu_sel=17&menu_sel2=126&menu_sel3=&menu_sel4=&msg=1446.

³⁶ Freiheit in Verantwortung. Grundsatzprogramm der CDU Deutschlands. 5 Parteitag, 21–23 Februar 1994, Hamburg. — S. 86–88; Wiesbadener Grundsätze. Für die liberale Bürgergesellschaft. Beschlossen auf der Bundesparteitag der F.D.P. am 24. Mai 1997 in Wiesbaden. — S. 45–46.

³⁷ Koalitionsvereinbarung für die 13. Legislaturperiode der Deutsches Bundestages. Bonn, den 11. November 1994. — Bonn, 1994. — S. 44, 48.

³⁸ Aufbruch in die Zukunft: Deutschland gemeinsam erneuern. Regierungserklärung von Bundeskanzler Dr. Helmut Kohl vor der Deutschen Bundestag am 23. November 1994. — Bonn: Presse- und Informationamt der Bundesregierung, 1994. — S. 46.

³⁹ Там само. — S. 47–48.

⁴⁰ Schröder G. «Weil wir Deutschlands Kraft vertrauen...». Regierungserklärung der Bundeskanzlers am 10. November 1998 vor der Deutschen Bundestag in Bonn. — Bonn, 1998. — S. 39–40.

⁴¹ Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Beschlossen vom Programm-Parteitag der SPD am 20.12.1989 in Berlin, geändert auf der Parteitag in Leipzig am 17.04.1998. — Bonn, 1998. — S. 16–17.

⁴² Grün ist der Wechsel. Programm zur Bundestagswahl 1998. Bündnis 90 / Die Grünen. Das Programm zur Bundestagswahl wurde im März 1998 auf der 10. Ordentlichen Bundes delegierten konferenz in Magdeburg verabschiedet. — Bonn, 1998. — S. 140.

⁴³ Там само. — S. 143.

⁴⁴ Там само. — S. 40.

⁴⁵ Koalitionsvertrag 2002–2006: Erneuerung — Gerechtigkeit — Nachhaltigkeit. Für ein wirtschaftlich starkes, soziales und ökologisches Deutschland. Für eine lebendige Demokratie. Berlin, den 16. Oktober 2002. — Berlin, 2002. — S. 73–74.

⁴⁶ Schröder G. Gerechtigkeit im Zeitalter der Globalisierung schaffen — für eine Partnerschaft in Verantwortung. Regierungserklärung von Bundeskanzler Gerhard Schröder vor dem Deutschen Bundestag am 29. Oktober 2002 in Berlin [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://www.ag-friedensforschung.de/themen/Aussenpolitik/regierungserklaerung02.html>.

⁴⁷ Verteidigungspolitischen Richtlinien für der Geschäftsbereich der Bundesministers der Verteidigung / Bundesministerium der Verteidigung; Berlin, 21. Mai 2003. — Berlin: Bundesministerium der Verteidigung, 2003. — S. 21.

⁴⁸ *Фішер Й.* Історія повертається. Світ після 11 вересня і відродження Заходу / Фішер Й. — К.: Темпора, 2013. — С. 306–307.

⁴⁹ Там само. — С. 311.

⁵⁰ *Rahr A.* Schröder handelt in Europas Interesse // Internationale Politik. — 2005. — № 1. — S. 94.

⁵¹ *Шредер Г.* Решения. Моя жизнь в политике. Пер с нем. Г. Леоновой. — М.: Европа, 2007. — 552 с.

⁵² *Фішер Й.* Історія повертається. Світ після 11 вересня і відродження Заходу / Фішер Й. — К.: Темпора, 2013. — С. 311–314.

⁵³ Gemeinsam für Deutschland — mit Mut und Menschlichkeit. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. — Berlin, 11.11.2005. — S. 134.

⁵⁴ Weißbuch zur Sicherheitspolitik Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr. — Bonn: Bundesministerium der Verteidigung, 2006. — S. 24.

⁵⁵ «Außenpolitik im Zeichen von Energiesicherung» — Interview mit Bundesaußenminister Steinmeier im rbb-Inforadio [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Infoservice/Presse/Interviews/2006/061014-SteinmeierRBB.html>.

⁵⁶ *Федорцев В.А.* Германское видение европейской «восточной политики» и роль ФРГ в «Восточном партнёрстве» // Проблемы национальной стратегии. — 2010. — № 3 (4). — С. 25.

⁵⁷ Die Mitte stärken. Deutschlandprogramm der Freien Demokratischen Partei der Freien Demokratischen. Beschluss des 60. Ord. Bundesparteitags der FDP, Hannover, 15–17. Mai 2009. — S. 72.

⁵⁸ Wachstum. Bildung. Zusammenhalt. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP. 17 Legislaturperiode. Berlin, Oktober 2009. — S. 120.

⁵⁹ Deutschlands Zukunft gestalten. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. — Berlin, 27.11.2013. — S. 118.

⁶⁰ Там само. — S. 116.

⁶¹ Merkel rechtfertigt Treffen der G7 ohne Russland [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://www.welt.de/newsticker/dpa_nt/infoline_nt/thema_nt/article128705159/Merkel-rechtfertigt-Treffen-der-G7-ohne-Russland.html.

⁶² Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=246581344&.

⁶³ «Times» kürt Kanzlerin zur Person des Jahres 2014 [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://www.focus.de/panorama/jahresueckblick-2014/person-des-jahres-2014-die-unzverzichtbare-the-times-wuerdigt-angela-merkel_id_4369091.html.

⁶⁴ Helmut Schmidt wirft EU Größenwahn vor [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: [http://www.zeit.de/politik/deutschland/2014-05/helmut-schmidt-ukraine-eu-weltkrieg; Putin verstehen mit Gerhard Schröder \[Електронний ресурс\] — Режим доступу до ресурсу: http://www.zeit.de/politik/ausland/2014-03/ukraine-russland-putin-schroeder; Verhalten gegenüber Russland: Kohl kritisiert Rolle des Westens im Ukraine-Konflikt \[Електронний ресурс\] — Режим доступу до ресурсу: http://www.spiegel.de/politik/deutschland/ukraine-konflikt-kohl-beklagt-isolation-russlands-a-1000591.html](http://www.zeit.de/politik/deutschland/2014-05/helmut-schmidt-ukraine-eu-weltkrieg; Putin verstehen mit Gerhard Schröder [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://www.zeit.de/politik/ausland/2014-03/ukraine-russland-putin-schroeder; Verhalten gegenüber Russland: Kohl kritisiert Rolle des Westens im Ukraine-Konflikt [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: http://www.spiegel.de/politik/deutschland/ukraine-konflikt-kohl-beklagt-isolation-russlands-a-1000591.html).

⁶⁵ Wagenknecht wirft Merkel Rückkehr zum Kalten Krieg vor [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://www.zeit.de/politik/2014-11/sahra-wagenknecht-angela-merkel-bundestag-ukraine-russland>.

⁶⁶ «Wieder Krieg in Europa? Nicht in unserem Namen!» [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://www.zeit.de/politik/2014-12/aufwurf-russland-dialog>.

⁶⁷ Friedenssicherung statt Expansionsbelohnung [Электронный ресурс] — Режим доступа до ресурсу: <http://www.zeit.de/politik/2014-12/aufwurf-friedenssicherung-statt-expansionsbelohnung>.

В статье исследуются особенности представлений немецкой политической элиты о восточноевропейском регионе (1990–2014 гг.). Восточная Европа рассматривается как политико-географическое понятие, представление о котором значительно изменилось в 2004–2014 гг. под влиянием Оранжевой революции и событий Евромайдана в Украине. Отмечается, что с подписанием летом 2014 г. Соглашения об ассоциации Украина превратилась в геополитический центр новой Восточной Европы, от которого зависит безопасность Евросоюза.

Ключевые слова: ментальная карта, Восточная Европа, Германия, Европейский Союз, Украина, политическая элита.

The paper deals with representing the specificity of Germany political elite about Eastern European region (1990–2014). The paper refers to the analysis of political and geographical concept of Eastern Europe. The representation of this concept has been transformed in 2004–2014 influenced by the Orange Revolution and Euromaidan in Ukraine. After signing of the Association Agreement in summer 2014 Ukraine has become a geopolitical center of new Eastern Europe on which depends the European security.

Keywords: mental map, Eastern Europe, Germany, European Union, Ukraine, political elite.